

KILÁTÓ

KÖCZE LÁSZLÓ

GAZDASÁGI LEVÉLTÁRAK NYUGAT-EURÓPÁBAN

Az alábbi írás azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a nyugat-európai országok intézményrendszerének vizsgálatával megpróbálja bemutatni azokat a lehetséges megoldásokat, amelyek elősegíthetik a magyar gazdasági levéltárügyben (is) tapasztalható ellentmondások feloldását, az elmúlt évtizedekben felhalmozódott problémák újragondolását, illetve a téma iránti érdeklődés fokozását. Adódik a kérdés, hogy miért is van erre szükség, hiszen Magyarországon a gazdasági szervezetek iratanyagának gyűjtésére az általános közlevéltári hálózat hivatott. Éppen ennek ismeretében kérdéses, hogy ez az intézményrendszer, annak eszközei, szemléletmódja, a gazdasági szervezeteket érintő iratbegyűjtés koncepcionális keretei és gyakorlata alkalmasak-e arra, hogy ténylegesen érzékeljék, és reagáljanak a gazdaság világában folyó eseményekre és változásokra. Bár a tanulmánynak nem feladata a magyar gazdasági levéltárügy problémáinak részletes taglalása, néhány utalást mindenképpen érdemes tenni, hiszen az elmúlt húsz-huszonöt évben ez az egynemű intézményrendszer sok szempontból rezisztens maradt a gazdaságban végbement változásokkal szemben. Ha felmerült egyáltalán valamilyen megoldási javaslat, az nagyobbrészt a mindenkori „raktárkapacitás”, amúgy egyáltalán nem mellékes kérdéskörébe tartozott (például az új gazdasági levéltár felállításának ügye vagy a csődtörvényből következő problémák), anélkül, hogy a „szocialista időszak” voluntarista felfogásából eredő, a gazdasági szervezeteket érintő elvi és gyakorlati döntések felülvizsgálatra kerültek volna. Elég csak utalni a levéltárak közötti illetékességi körök felosztására, az igazgatási kérdésként taglalt gyűjtőmunkára vagy a közigazgatásban elterjedt iratkezelési rendszerek vállalatokra való ráerőltetésére. De ugyanígy említhető a levéltári feldolgozás terén a fondfőcsoportok kétséges, egy „különös” időszak emlékét idéző beosztása, a fond- és állagképzés mechanikus – a vállalatok érdemi működését számos ponton mellőző – jellege, az „érdekesebb irategyüttesek” *Gyűjtemények* fondfőcsoportba való – vállalati provenienciát figyelmen kívül hagyó – önkényes elhelyezése is. Az elmúlt negyedszázadban a gazdaságban végbemenő változások, vég- és felszámolások folyamatában ráadásul több esetben is a levéltárak olyan oldala mutatkozott meg, amely a korábbi időszak mechanikus begyűjtéséhez hasonlóan, a levéltári intézményeket bizonyos esetekben a folyamatok cinkos és/vagy cinikus szereplőjévé fokozta le.

A jelenlegi jogszabályi keretek sem erősítik különösebben a gazdasági szervezetek érintő munkát, hiszen a levéltári törvény 32. § (3)-e csak annyit rögzít, hogy a nemzeti vagyronról szóló 2011. évi CXCVI. törvény 2. melléklet I. pontjában meghatározott gazdasági társaságok kötelesek együttműködni a levéltárakkal. Ugyanakkor a mellékletben felsorolt cégek közel sem merítik ki az állami tulajdonba tartozó gazdasági szervek körét, az önkormányzati tulajdonú cégeket nem is említve. Természetesen nem a törvényi szabályozás kibővítése mellett érvelek, hiszen a tulajdonforma önmagában nem terem levéltári értéket, inkább csak arra akarok rámutatni, hogy ennek az elemnek a beemelése a levéltári törvénybe – különösen, ha megvizsgáljuk a felsorolt cégeket – nem kapcsolódik egyértelműen a gazdasági levéltárügy általános problémájához. Jelenleg ugyanis a törvény melléklete hatvanhat céget sorol fel, amelyből huszonkettő erdőgazdasággal foglalkozik, és bár távol álljon tőlem az erdőgazdaság jelentőségének elvitatása – érdemes azért megemlíteni, hogy Magyarország mégsem Finnország vagy Románia –, mégiscsak különös arányokat eredményez a gazdasági szervezetekkel való foglalkozás terén. Ezen túlmenően tulajdonjogi szempontból is vitatható egy nyilvánosan működő részvénytársaság, tőzsdei cég esetében bármilyen közlevéltári illetékességről beszélni – ilyen a RÁBA Járműipari Nyrt. esete – még akkor is, ha a részvények jelentős részét a Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodó Zrt. birtokolja.

A „szakmai követelményekről” szóló NKÖM, majd újabban 27/2015. (V.27.) EMMI rendelet előírásai sem segítik különösebben a gazdasági iratok érdemi átgondolását. A rendelet előírja, hogy a szervnyilvántartás kiterjed a nemzeti vagyronról szóló törvény mellékletében szereplő gazdasági társaságokra is, de ha megnézzük a hatvanhat céget, több is vállalatcsoport tagjaként és nem „önmagában” működik. A konszernjog ismeretében ebben nincs semmi meglepő, például az MVM csoport esetében a Magyar Villamos Művek Zrt. az elismert vállalatcsoport uralkodó tagja, de maga a vállalatcsoport összesen tizennyolc cégből áll, míg összevont éves beszámolót készítő anyavállalként beszámolójában jelenleg – a külföldi érdekeltségeivel együtt – harmincöt cég adatai szerepelnek, az egyéb tulajdonosi érdekeltségeiről nem is beszélve. Ezen túlmenően tényleges vállalatcsoportként működik a listán szereplő cégek közül még a Magyar Posta Zrt., a Magyar Államvasutak Zrt., a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút Zrt., a Magyar Fejlesztési Bank Zrt, illetve a más okból már hivatkozott Rába Járműipari Nyrt. is. Mindezek ismeretében kérdéses, hogy a rendelet szervnyilvántartásra vonatkozó része miként alkalmazható és alkalmazandó – és a példák tovább sorolhatók.¹

Bár itt a magyar gazdasági levéltárügy néhány elemét érintettem, nem szabad elhallgatni, hogy a témát illetően gyakorlatilag a kelet-közép európai régió egésze hallga-

---

¹ A rendelet a legjobb példája a korábbi differenciálatlan szemlélet továbbélésének, amely képtelen eltérő szempontokat kidolgozni a gazdasági szervezetek esetében és a közigazgatási szervek kapcsán kialakított kereteket kopírozza át: vajon külön „csoportként”, benne a vállalatcsoport minden tagjával vagy csak a törvényben említett gazdálkodó szervezeteket kell nyilvántartani a szervnyilvántartásban? Ráadásul külön érdekessége a rendeletnek, hogy a szervnyilvántartás kapcsán – a korábbihoz hasonlóan – „a szerv működésével, szervezetével” összefüggő információk gyűjtése továbbra is csak az utolsó helyen szerepel, miközben a felsorolt cégek igencsak eltérő módon és feladatokkal működnek, arról nem is beszélve, hogy a céges „iratkezelés” a vállalatirányítási rendszerek részét képezi, azok ismerete nélkül nem értelmezhető!

tásba burkolózik, annak ellenére, hogy a kilencvenes évek közepén már voltak kísérletek a kérdés újragondolására, illetve a nyugati helyzet feltárására.² A gazdasági szervezeteket érintő – levéltári szempontból értékelendő – jogi keretek Nyugat-Európában is számos ellentmondást hordoznak magukban, az alábbi ismertetés azonban éppen a lehetséges megoldásokat próbálja meg közelebb hozni a koncepcionális keretek, a gazdasági iratokkal foglalkozó intézmények és gyakorlati programok bemutatásával. Általános, minden országra kiterjedő gyakorlatról nem lehet beszélni, a gazdasági iratok ügye mindenhol a politikai környezet, a vállalati és vállalkozói kultúra, illetve a levéltári intézményrendszer és levéltárosi professzionalizmus együtt hatásának eredményeként alakult és alakul.

Jelen írás nem kronológikus, hanem regionális elvet követ, először a skandináv helyzetet, majd a németalföldi és francia, végül a mediterrán országokat veszem röviden sorra.³ Miután a német területeken folyó események viszonylag jól ismertek Magyarországon, a levéltári kiadványokban számtalan tanulmány, folyóirat- és könyvismertetés⁴ jelent meg az elmúlt évtizedekben, így ezek bemutatásától eltekintek.⁵ Szin-

² Lásd például STEPNIK, 1999. – A kötet a vállalatok mellett az egyesületek, társadalmi szervezetek, magánszemélyek témáját is részletesen taglalta. Tudomásom szerint egyedül Észtországban (Tartu) jött létre gazdasági levéltár az ezredfordulón, bár annak részletes működéséről nincs információ. A térség 1961 óta működő gazdasági levéltára az orosz RGAE (Roszsijszkij Goszudarsztvennij Arhiv Ekonomiki, korábbi nevén Centralnogo Goszudarsztvenogo Arhiva Narodnogo Hozjajsztva SZSZSZR), amely elsődlegesen a szovjet, majd orosz gazdasági kormányzati szervek, illetve azok fenntartásában működő intézmények (például kutatóintézetek) anyagát gyűjti, kiegészítve a vezető tisztséget betöltő személyek anyagával. A rendszerváltást követően ugyan kibővítette gyűjtőkörét (szerződéses kapcsolatban áll bankokkal és részvénytársaságokkal), fő profiljába azonban továbbra is a kormányzati szervek anyagának begyűjtése tartozik. (<http://rgae.ru/arkhiv-rgae/kharakteristika-fondov.shtml> valamint <http://rgae.ru/nsa/putevoditeli.shtml>)

³ A nemzetközi gazdasági levéltárgy általános áttekintéséhez lásd BUSINESS ARCHIVES, 1983., a nyugat-európai helyzethez RICHMOND, 1996. és BUSINESS ARCHIVES, 2004. 8–46. Ez utóbbi nemcsak az európai, hanem más kontinensek országainak (Ausztrália, Izrael, USA stb.) helyzetét is röviden taglalja. Jó összefoglaló az európai intézményi keretekről NOUGARET, 1997., illetve problémaközpontúsága okán RICHMOND, 2002. A Nyugat-Európában működő vállalati levéltárakhoz lásd: <http://www.euroarchiveguide.org/database/search.html>. A különböző időszakokban született magyar nyelvű beszámolókhöz VARGA, 1937.; SÁRKÖZI, 1957.; KOROKNAI, 1994.

A nemzetközi helyzet kapcsán érdemes megemlíteni a Nemzetközi Levéltári Tanácsot (ICA-International Council on Archives), amelyen belül 1974-ben jött létre a gazdasági levéltárakkal foglalkozó bizottság (Committee on Business Archives), amely a hetvenes évek végén – a kelet-nyugati együttműködés jegyében – készített felmérést az országokénti jellemzőkről, ezt publikálták az idézett, mára már levéltártörténeti érdekességé vált 1983-as munkában. A tanács a felméréstől kezdődően évenként kiadott egy többnyelvű értesítőt is, amely közel tíz éven át jelent meg. A Committee 1990-ben megszűnt, pontosabban újraalakult a Nemzetközi Tanácson belüli szekcióként (Section on Business and Labour Archives-SBL, jelenlegi nevén Section on Business Archives-SBA), s azóta elsődlegesen konferenciák szervezésével és szponzorálásával foglalkozik.

⁴ Bár kétséges, hogy milyen lépéseket eredményeztek ezek az ismertetések, elég csak utalni Koroknai említett cikkére, amely bemutatta a német konszernlevéltárak gyakorlatát, ez kb. a magyar fondocsoportok-levéltárak kialakításával rokon, ennek azonban nem lett foganatja a levéltári munkában (viszonylag hasonló elv alkalmazására csak az Országos Levéltár Z szekciója esetében került sor, de még évtizedekkel korábban). Ugyanakkor ő sem kérdőjelezte meg az OL XXIX-es és a XXX-as fondócsoportok létét. (KOROKNAI, 1994. 16.)

tén kívül reked az ismertetésen a brit gazdasági levéltárügy eseményeinek taglálása is, miután erről már külön írásban számoltam be.⁶

A háború után 1948-ban magánkezdeményezésre jött létre a *Dán Gazdasági Levéltár* (Erhvervsarkivet) elődje a második legnagyobb dán városban, Aarhusban. Az intézmény létrehozásában a helyi városvezetés és az Aarhusi Egyetem is aktív szerepet vállalt, bár a szervezőmunka jelentős része *Vagn Dybdahl* történészre (a Dán Nemzeti Levéltár későbbi igazgatójára) hárult. A levéltár 1963-ban lett az állami levéltári rendszer része, annak külön szervezeti egységként működik mind a mai napig. A kezdettől fogva hangsúlyozottan kulturális intézményként működő levéltár a gyűjtőmunkáját kizárólag önkéntes alapon szervezi; a jelenleg megközelítőleg hétezer (!) fondot magában foglaló gyűjtemény terjedelme meghaladja az ötvenöt kilométert, ezzel Európa legnagyobb gazdasági levéltárainak egyike. A levéltár a gyűjtés során kezdettől fogva a gazdasági szervezetek minden egyes aspektusára figyelmet fordít, így a gazdaság különböző ágazataiban tevékenykedő vállalatok mellett érdekvédelmi egyesületek, munkaadói érdekképviselések és iparkamarák anyaga (kb. nyolcszáz szervezeté) egyaránt megtalálható az Erhvervsarkivet őrizetében. Bár mennyiségileg kevesebb (kb. kétszázötvenháromszáz fond), de legalább olyan fontos része az intézménynek a magánszemélyek iratanyaga is: elsődlegesen vállalkozók, illetve gazdasági szakemberek hagyatékát őrzi a levéltár. A levéltárhoz tartozik a megalapozott gyűjtőmunka előfeltételét biztosító könyvtár is, amel megközelítőleg százezres nagyságrendű. A könyvtár a levéltári és történeti szakmai kiadványok mellett kezdettől fogva gyűjti a prospektusokat, katalógusokat és egyéb céges kiadványokat is, megfelelően értékelve azok jelentőségét a gazdaság működésének dokumentálása terén. Már a levéltár létrehozásánál is fontos szerep hárult az Aarhusi Egyetemre, a kapcsolat ma is élő a levéltár és az egyetem között, mégpedig a levéltár munkatársainak oktatásba való bevonásával. Az Erhvervsarkivet minden évben évkönyvet jelentet meg, amely vállalkozástörténeti tanulmányokat, illetve a levéltár őrizetében lévő iratanyagok ismertetőit is közli.⁷ Gazdasági iratokat nem kizárólag az Erhvervsarkivet gyűjt, igen fontosak a helyi levéltári intézmények is. Ezek száma megközelítőleg négyszázra tehető, ugyanakkor az aarhusi intézmény központi koordináló szerepe és a levéltárak közötti munkamegosztásban elfoglalt helye megkérdőjelezhetetlen.

---

⁵ Az utóbbi két évtized német eseményei kapcsán érdemes megemlíteni, hogy Németországban a területi gazdasági levéltárak hálózata bővült ki jelentősen: 1993-ban Lipcsében, 2005-ben Wolfenbüttelben, 2008-ban Hamburgban, 2009-ben Berlinben, Erfurtban és Emdenben jöttek létre részben kamarai, részben alapítványi fenntartású gazdasági levéltárak. A német helyzetre újabb összefoglaló: ELLERBROCK, 2014. – Fontos eredmény a német Vállalkozástörténeti Társaság (Gesellschaft für Unternehmensgeschichte) a Gazdasági Levéltárosok Egyesülete (Vereinigung deutscher Wirtschaftsarchivare), illetve az Institut für bankhistorische Forschung által létrehozott, a német, az osztrák és svájci területen működő gazdasági levéltárak online katalógusa: <http://www.wirtschaftsarchivportal.de/>.

A svájci és liechtensteini gazdasági levéltárakhoz lásd még a baseli Schweizerische Wirtschaftsarchiv és a Svájci Levéltári Egyesület gazdasági levéltári részlegének közös projektjeként létrehozott, folyamatosan bővülő adatbázist: <http://www.archeco.info/en/login/home/>

⁶ KÖCZE, 2015.

⁷ FINK–JANSEN, 2007.

Hogy ilyen eredményes munkát végez a Gazdasági Levéltár az több tényező együttes hatásának tulajdonítható: levéltári oldalról nézve ez elsődlegesen a levéltári gyűjtőmunkán belül a tágabb magánirat-gyűjtés évtizedek óta meglévő hagyományának és deklarált jelentőségének köszönhető, ráadásul a levéltár aktív szereplője a Kulturális Minisztérium által létrehozott magániratok és levéltárak ügyével foglalkozó bizottságnak is.⁸ Mindez természetesen nem zárja ki a vállalatok esetében a saját archívum alapításának és fenntartásának lehetőségét, sőt a legnagyobb dán cégekre, ilyenek például a LEGO, a Carlsberg, az A. P. Moller-Maersk csoport vagy a nagyobb dán bankok, főként ez a jellemző. A Gazdasági Levéltár a kapcsolatban áll a vállalati archívumot fenntartó cégekkel, biztosítva, hogy amennyiben a cég nem óhajtja tovább fenntartani a levéltárat az Erhvervsarkivet befogadja azokat.⁹ A kapcsolatépítés részét jelenti, hogy a levéltár bizonyos esetekben – átlátható módon – üzleti tevékenységet is végez, az ilyen alapon szervezett szolgáltatások (iratanyag feltárása, évfordulós kiadványok készítése stb.) azonban elsődlegesen a későbbi iratgyarapítások realizálásához, mintsem a kizárólagos profitszempontok érvényesüléséhez kapcsolódnak.¹⁰

A többszintű intézményrendszer és az impozáns számok ellenére a gazdasági iratok ügye – elsődlegesen az iratok begyűjtése – számos olyan kérdést hordoz magában, amelyekre a Gazdasági Levéltár munkatársai próbálnak reflektálni. Az aarhusi intézmény hosszú ideig különösebb szelekció nélkül, ajándékként vagy letétként fogadta be a maradandónak értékelt iratanyagokat, a kilencvenes években azonban a hatalmasra duzzadt állomány új anyaggyarapítási és levéltári értékelési koncepció megalkotását igényelte, így született meg a Gazdasági Levéltár munkatársai által kidolgozott „kiterjesztett ágazati” vagy más néven szektorális értékelési módszer.

A szisztematikus dán levéltári értékelés az egyes gazdasági szektorok, illetve ágazatok önálló vizsgálatára épül. Ennek előfeltétele az adott ágazat történeti áttekintése: például statisztikai adatok révén a vállalatok számának időbeli, illetve térbeli jellegzettségének feltárását kell elvégezni. Ezen áttekintés alapján kerül sor a kronológikus, térbeli, strukturális (vállalatnagyság) és társadalmi (például a foglalkoztatottak összetétele), illetve egyéb tényezők figyelembevételével az ágazatra jellemző kritériumok meghatározására. Az értékelés folyamatában a következő lépést az iratok azon körének azonosítása követi, amelyek lehetőséget adnak – az előbbieket figyelembevételével – az ágazat jellegzetességeinek, illetve reprezentatív képeinek dokumentálására, majd ezután a már begyűjtött fondok vizsgálata következik, beleértve ebbe a helyi levéltárak anyagát is. Az ágazat működésének feltárásához szükséges iratok minimális körének definiálása teremti tehát lehetőséget a szisztematikus levéltári értékelésre. Az időigényes elemzés eredménye jelenti a történészekkel való diskurzus alapját, majd a folyamat a korábban meghatározott iratok körének újraértékelésével folytatódik.

⁸ A megfelelő intézményi keretek olyan programok lebonyolítását is lehetővé teszik, mint a magánlevéltárak közös adatbázisa (Danpa), amely az ország különböző gyűjteményeiben (helyi levéltárak, könyvtárak, szakgyűjtemények, például a Munkásmozgalmi Könyvtár és Levéltár vagy a Folklor Archívum stb.) elhelyezett fondok központi katalógusa.

⁹ FODE–FINK, 1999. 63.

¹⁰ FODE–FINK, 1997. 85.

A dán Gazdasági Levéltár munkatársai tehát nem a gazdaság egészére, hanem az egyes gazdasági ágazatokra dolgoztak ki értékelési módszert, amely érdekes ellenpárja a közel egy időben született Minnesota módszernek.¹¹ Míg az utóbbi vállalja a gazdaság struktúrájának figyelembe vételével az egyes szektorok közötti prioritás felállítását, addig a dánok minden egyes ágazatot – függetlenül azok gazdaságon belüli arányától – egységesen kezelnek, így a csökkenő jelentőségű ágazatok és megszűnő cégek ugyanolyan szerepet játszanak, mint az aktuális húzóágazatok képviselői. A fenti keretrendszeren belül a levéltári értékelést elsődlegesen a vállalatokra dolgozták ki, ugyanakkor a módszer figyelembe veszi a gazdasági egyesületeket és a társadalmi szervezeteket is.¹² A levéltár munkatársai a módszer alapján konkrét vizsgálatokat is végeztek például a dán vas- és fémipar esetében. Az elsődlegesen kvantitatív módszerrel végzett vizsgálat során az ágazat vállalatait alágazatokra bontva, térbeli és időbeli metszetekben vizsgálták, majd az így kapott eredményeket –mátrixba rendezve – vették össze a levéltár őrizetében lévő fondokkal és iratsorozatokkal, pontosan rámutatva a sorozatok és a kronologikus kereteknél mutatkozó hiányokra és aránytalanságokra.¹³ A levéltári értékelés konkrét módszere csak az egyik oldalát jelenti a dán Gazdasági Levéltár működésének, törekvése a professzionális gyűjtemények egyik irányát is jelzi, amely egy általános, nem kellően artikulált „gyűjtés” helyett az elmúlt években egyre inkább a gyűjteményi profil fejlesztését tűzte ki célul.¹⁴

A dán példával szemben Svédországban más intézményi keretek jellemzik a gazdasági és vállalati iratok helyzetét. Még 1957-ben alakult meg a svéd vállalati és gazdasági levéltárosok egyesülete (Naringslivets arkivad-NAL), amely a vállalatok és a gazdasági intézmény képviselői mellett magánszemélyeket is sorai között tudhat. Az egyesület egyik legfontosabb célkitűzése a tényleges vállalati igényekhez igazított – iratkezelési és levéltári programok kialakításával összekapcsolódó – képzések megszervezése volt és maradt napjainkban is. 1986-ban a gazdasági iratokat őrző levéltári intézmények közötti koordináció elősegítésére külön szervezet jött létre (Naringlivarkivens samarbetsorganisation-NAS), amely 1989-ben a Nemzeti Levéltárral, a svéd munkaadók szervezetével, valamint a gazdasági levéltárosok szervezetével közösen alapítványt hozott létre a regionális gazdasági levéltárak támogatására.¹⁵

A gazdasági iratok ügyében első lépések még a húszas-harmincas években történtek, ekkoriban a téma iránt érdeklődő vállalkozók és gazdaságtörténészek együttesen próbálták meg feltérképezni a meghatározó iparágakban működő vállalatok iratanyá-

---

¹¹ A Minnesota módszer ismertetéséhez lásd KÖCZE, 2013. különösen 34–44.

¹² FODE–FINK, 1997. 76–82.

¹³ Részletesen minderről FINK, 1997. 153–157.

¹⁴ A dán levéltárosok vizsgálatukat az 1997-es glasgow-i levéltáros-konferencián a „Deaccessioning: A Solution to Long Term Storage?” szekciójában adták elő. A gyűjteményépítés egyik kulcsfontosságú eleme a deaccessioning fogalmához kapcsolódik. A magyarra nehezen fordítható terminus leginkább „állományból vagy gyűjteményből való kivonásként” értelmezhető, amely magában foglalja az adott intézmény kialakított vagy módosított profiljának megfelelően, a felülvizsgált és azzal nem egyező iratanyag más intézményeknek való felajánlását, átadását, selejtezését vagy – például ajándék, illetve letét esetén – az eredeti tulajdonosoknak való visszaadását is.

¹⁵ SUNDQUIST, 2001. 69–70.

gát, sőt a következő évtizedekben – főként a téma iránt elkötelezett levéltárosok törekvése nyomán – esetenként iratbegyűjtésekre is sor került. A hatvanas évek gazdasági átalakulása azonban merőben új helyzetet teremtett, mivel a hagyományos iparágak visszaszorulása, illetve átalakulása jelentős számú vállalat megszűnéséhez vezetett. A Svéd Munkaadói Szövetség (SAF) a Nemzeti Levéltárral együttműködve – amelyben nem kis szerepet játszott az akkori igazgató téma iránti elkötelezettsége – a regionális, non-profit szervezetek által fenntartott levéltárak felállítása mellett döntött, így került sor 1970-ben az első intézmény (Foreningen Värmlandsarkiv) megalapítására Karlstadt városában. A levéltár létrehozásában – hasonlóan a dániai Arhus vagy a későbbiek során bemutatott finnországi Mikkeli városához – a helyi önkormányzat, a helyi egyetem és az ott működő vállalatok egyaránt részt vettek. Az intézmény fő célkitűzése volt, hogy helyet adjon mindazoknak a vállalati, egyesületi és személyes magániratoknak, amelyeknek keletkeztetői Värmland megye életében szerepet játszottak és gyűjtésük kívül esik a svéd archívumok sajátosságát jelentő társadalmi mozgalmak levéltári intézményrendszerén.¹⁶ A karlstadti archívumot 1974-ben a stockholmi követte (Foreningen Stockholms Foretagsminnen), majd a helyi kereskedelmi kamara és az ottani levéltárosok együttműködése révén jött létre 1976-ban a több megyét átfogó gyűjtőkörrel működő archívum Vadstenában, amely az őrzés mellett a gazdasági iratok megfelelő nyilvántartását is célul tűzte ki. Kifejezetten a régebbi alapítású gazdasági szervezetek iratainak megmentésére és begyűjtésére koncentrált az Örebro városában létrejött alapítványi intézmény 1977-ben. A következő évtized második felében tovább bővült a decentralizáltan, regionális alapon működő intézményrendszer, ebben a helyi kamarák mellett a Nemzeti Levéltár is – különböző figyelemfelhívó kampányokkal, felmérésekkel – aktívan kivette a részét. A leginkább a német mintára hasonló intézményrendszer kiépítése azonban nem járt probléma nélkül, az úttörőnek tekinthető karlstadti archívum működése a nyolcvanas évek második felétől egyre inkább – összefüggésben a finanszírozásban bekövetkezett változásokkal és a helyi önkormányzat növekvő „fenntartói” szerepével – eltolódott egy másfajta irányba, ahol már a gazdasági iratok ügye kevésbé markánsan jelent meg. Más okokból, de szintén nem sikerült átütő eredményt elérni a vadstenai intézmény esetében sem.¹⁷

Eltérő utat járt be az 1974-es alapítású stockholmi levéltár. A levéltár létrehozása – hasonlóan a többi svéd gazdasági archívumhoz – a Stockholmi Kamara, a városvezetés és néhány stockholmi székhelyű vállalat együttműködése nyomán valósult meg, kezdettől fogva gyűjtve a vállalati, a gazdasági egyesületi-érdekképviseleti és magán-

¹⁶ A társadalmi mozgalmak levéltári rendszere még a századelőre nyúlik vissza a Munkásmozgalmi Könyvtár és Levéltár megalapításig (1902). A hetvenes évektől a svéd parlament jóvoltából – felismerve a civil szervezetek jelentőségét a svéd társadalom életében – jelentős állami támogatás mellett működnek a mára már az ország egész területét lefedő civil, önkéntes és egyéb nonprofit szervezetek anyagát őrző levéltári intézmények.

¹⁷ SUNDQUIST, 2001. 67–68. Fontos megemlíteni a jelentős mennyiségű céges iratanyagot őrző Svéd Nemzeti Levéltárat is, amelynek külön részlege foglalkozik a magániratok kérdésével. A levéltárakban elhelyezett magán (benne a vállalati) iratok nyilvántartása mellett a részleg – az érintettek igényeire igazított – konzultációs lehetőséget biztosít, illetve részt vesz a magánarchívumokat támogató pályázatok és más anyagi források elosztásában. Ez utóbbi természetesen csak részleges fedezetet nyújt a felmerülő költségeknél. FODE–FINK, 1999. 66.

személyek iratait, de nemcsak a városra, illetve megyére, hanem idővel az ország egészére kiterjedő gyűjtőkörrel. Működését tekintve – szemben a többi archívummal – az egyesület és az általa fenntartott Vállalkozástörténeti Központ (Centum För Näringslivshistoria) levéltári részlege részben kereskedelmi tevékenységet is végez, míg az intézményt fenntartó egyesület, amelynek megközelítőleg háromszáz cég a tagja, nonprofit szervezetként működik. Az elmúlt negyven évben a stockholmi archívum közel hétezer vállalat iratanyagát gyűjtötte össze, amelynek egy része ajándékként, többsége azonban letétként került az intézmény őrizetében. Összességében a Centrum által őrzött iratanyag terjedelme – amelynek legrégebbi iratai a tizennyolcadik századra nyúlnak vissza – közel hetvenezer (!) polcfolyóméterre tehető. A gazdaságra vonatkozó információk tényleges ismeretéről tanúskodik, hogy a Központ gyűjteményének – deklaráltan is – integráns részét képezi a közel ötmillió darabból álló fénykép-, illetve tizennyolcezer darabos film- és videótár is.¹⁸ Az intézmény feladata azonban nem egyszerűen az iratok őrzésére terjed ki, hanem azok megfelelő prezentálására is, ily módon formálva a vállalatokról való közgondolkodást, amellet, hogy a Központ intenzíven kiveszi részét a vállalkozástörténeti kutatások előmozdításában és saját periodikát is megjelentet. A levéltári szolgáltatásokat (az őrzést, az igény szerinti kutatásokat, a különböző szintű és módú feldolgozásokat) profitorientált alapon végzik, ezeket előzetesen még az átadásuk rögzítik, az ettől független tevékenységeket azonban már nonprofit alapon szervezik. A stockholmi archívum olyan Magyarországon is jól ismert cégekkel áll kapcsolatban, mint az Ericson, a H&M, Elektrolux, IKEA, Scania vagy a Volvo. A H&M esetében például a Központ a céggel kötött szerződés alapján minden évben megkapja a cég kifutó modelljeinek egy példányát¹⁹, míg az Ericson esetében – angol nyelven – külön digitális archívumot hoztak létre a vállalat történetének bemutatására.²⁰ Hasonlóan színvonalas, többéves nemzetközi együttműködés keretén belül megvalósult projekt a Nobel testvérek cári Oroszországban működő vállalatának történetét bemutató weboldal is²¹ vagy a svéd formatervezők szervezetével közösen létrehozott digitális Design Archívum.²² Az utóbbi fél évtized egyik fontos történése az e-iratok megjelenéséhez kapcsolódik, miután a Központ a digitális archívumát az audiovizuális anyagok digitalizálásával alapozta meg, egyre inkább előtérbe került a cégek weboldalainak és a hagyományos vállalati belső kommunikáció formáit felváltó intranet hálózatokon elérhető információk megőrzésének biztosítása is.

Részben a svéd, részben a dán események szolgálták mintául a finn gazdasági levéltárügy intézményrendszerének kialakításánál. 1960-ban alakult meg a finn Gazdasági Levéltárak Egyesülete (Liikearkistoyhdistys), kifejezetten az információmenedzsment és ennek részeként kezelt iratkezelési kérdések, illetve levéltártudományi problémák és ügyek előmozdítására. Az egyesületnek cégek mellett intézmények (például a

---

¹⁸ <http://www.naringslivshistoria.se/Sidhuvudet/Information-in-english/>, illetve <http://www.naringslivshistoria.se/Bloggare/Teamblogg/Alexanders-blogg/Dates/2015/6/This-is-the-Centre-for-Business-History-in-Stockholm/>

¹⁹ A H&M céggel való kapcsolatról részletesen lásd GIERTZ-MARTENSON, 2012.

²⁰ <http://www.ericssonhistory.com/>

²¹ <http://www.branobelhistory.com/>

²² <http://www.swedishdesign.org/>

Finn Kereskedelmi és Iparkamara vagy a Munkaadók Föderációja is tagja az egyesületnek) és magánszemélyek a tagjai. A rendszeres konferenciákon túl az egyesület továbbképző tanfolyamokat is szervez, meghatározott időközönként hírlevelet ad ki, valamint a gazdasági szervezetek tényleges működéséhez és igényeihez alakított irattári ajánlásokat dolgoz és dolgozott ki, amelyet rendszeresen aktualizál levéltárosok és vállalkozástörténeti és más tudományterületek kutatóinak bevonásával. Az egyesület megalakulásától kezdve kiemelt feladatának tekintette egy központi archívum létrehozásának előmozdítását, amely 1981-ben meg is valósult.²³

Még 1974-ben fogadta el a finn parlament azt a törvényt, amely lehetővé tette egy alapítványi fenntartású, magánszervezetek által is támogatott, de a Nemzeti Levéltár felügyelete alá tartozó Finn Gazdasági Iratok Központi Levéltárának (Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto-ELKA) megalapítását.²⁴ A levéltárnak Mikkeli városa ad otthont és elsősorban azon cégek számára nyújt – az anyagi költségek figyelembevételével – levéltári szolgáltatást, amelyek nem tudnak, vagy nem akarnak az irataik őrzésével foglalkozni. A dán levéltárhoz hasonlóan a cégek önkéntes alapon adják be az irataikat az intézménybe, amely jelenleg kb. 20 kilométernyi iratanyagot őriz, és évente megközelítőleg egy kilométerrel gyarapodik. Működésének kezdetétől fogva az ELKA kitüntetett figyelmet fordít a vállalatok, gazdasági egyesületek és a gazdasági életben kiemelt szerepet játszó magánszemélyek birtokában lévő iratanyagok megfelelő nyilvántartására és nyomon követésére is.²⁵ A finn levéltár gyűjtési köre – a vállalatok tényleges működésének ismeretéből adódóan – a vállalati iratok teljes spektrumának átfogó kezelésére épül: az egy vállalathoz tartozó iratokat, függetlenül az alaki sajátosságoktól egy helyen őrzik, annak ellenére, hogy például külön építészeti, fotografiai múzeum vagy filmarchívum is működik az országban. A gyűjtőmunka során az elmúlt évtizedekben így jelentős mennyiségű videó, film, fotóanyag is bekerült a levéltárba, és az ezredfordulót követően – ezek sérülékeny volta miatt – komoly lendületet vett az anyagok digitalizálása.²⁶ A digitalizálás, illetve az elektronikus iratok kérdése egyre nagyobb figyelmet kap az ELKA munkájában (jelenleg kb. 20 TB a digitalizált audiovizuális és más anyagok terjedelme), így az elmúlt években külön projektet szerveztek az e-iratokra.²⁷ Míután a gazdasági iratok ügye hasonlóan Dániához a kulturális örökség kérdéséhez és nem az adminisztratív szervek folyamatosan változó „fenntartói” érdekeihez kapcsolódik, az ELKA olyan programoknak is teret ad, mint a 2010-ben indult Finn Ipari Formatervezők Archívuma (FIDA).²⁸ Az eredményes együttműködés részben abból következik, hogy az ELKA létrejöttétől kezdve számos programot más intézményekkel való kooperációra épített: hosszú időre tekint vissza például a vállalati levéltárosok egyesületén és a magánlevéltárakat összefogó szervezeten túl, a Mikkeli

---

²³ ROOS, 1995. 13–15.

²⁴ A finn állam nemcsak a céges iratok, hanem a pártok, társadalmi szervezetek, szakszervezetek iratainak ügyét is állami támogatásra érdemesnek tekinti, vállalva az anyagi költségek jelentős részét, részletesen BUSINESS ARCHIVES, 2004. 19–20.

²⁵ ROOS, 1995. 16., a finn vállalati adattár első kiadásának ismertetéséhez lásd: SIPOS, 1994.

²⁶ LAKIO, 2007.

²⁷ <http://www.elka.fi/useruploads/files/Summary.pdf>

²⁸ <http://www.elka.fi/fida/verkkonayttely2/eng/index.html>

Műszaki Egyetemmel vagy korábban a Mikkeli Közgazdasági Egyetemmel való együttműködés.

A fenti három országgal szemben Norvégia esetében ilyen látványos eredményekről nem lehet beszélni, bár a gazdasági iratok ügye, elsősorban a regionális gazdasági levéltárak hálózatának ötlete rendszeresen felmerül, ezen a téren azonban mindeddig nem történt érdemi előrelépés. Ebből következően az állami és helyi levéltári hálózat hivatott foglalkozni a gazdasági iratok kérdésével, ez leginkább alkalmilag, önkéntes iratátadások formájában realizálódik. Néhány nagyvállalat (például a Norsk Hydro vagy a Statoil) saját archívumot tart fent, de igazán az az együttműködés érdekes – s ez jelzi mind a vállalkozói, mind a levéltárosi attitűdök irányát –, ami a Nemzeti Levéltár stavangeri részlege a Total, illetve a ConocoPhillips vállalatok között jött létre. A levéltár a multinacionális cégek finanszírozásával helyet biztosít a cégek archívumainak, és részt vesz azok gondozásában.²⁹ Az együttműködés olyan programok elindítását is lehetővé tették, mint a Norvég Olajipari Múzeum, a Nemzeti Könyvtár és a Stavangeri Levéltár, illetve a Conocophillips által közösen jegyzett Ekofisk olajmező ipari örökségét feldolgozó projekt.³⁰

Nem tanulságok nélküli a holland gazdasági levéltárügy száz évre visszanyúló története sem. 1914-ben alapították meg Hágában a Holland Gazdaságtörténeti Levéltárat (Nederlandsch Economisch-Historisch Archief – NEHA) Hollandia és a kolóniák gazdaságtörténetére vonatkozó levéltári és könyvészeti anyagok gyűjtésének céljából. Az intézmény vezetője és működésének motorja a három és fél évtizedig igazgatói tisztséget betöltő, a gazdaságtörténet első, egyetemi katedrát kapott professzora *N.W. Posthumus* volt, aki többedmagával együtt – levéltárosokkal, gazdasági szakemberekkel, illetve az intézmény működését biztosító egyesület vezetőivel – kiemelt feladatának tekintette a vállalatok, gazdasági egyesületek, társadalmi szervezetek megsemmisülésnek kitett anyagának megmentését, illetve a kutatás számára azok elérhetővé tételét, jelentős részben a pár évvel korábban alapított kölni és bázeli példától inspirálva. Posthumus azonban – pontosan ismerve a „gazdaság” világának összetett voltát – kezdettől fogva hangsúlyt helyezett a holland szakszervezetekkel és szociáldemokrata vezetőkkel való kapcsolatépítésre is, begyűjtve számos, a munka világot reprezentáló irategyűjtést is, amely a később megalapított társintézmény a Nemzetközi Társadalomtörténeti Intézet (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis-IISG)³¹ gyűjteményének alapja lett. A NEHA az intenzív gyűjtőmunka eredményeként a harmincas évek közepére kinőtte a Hága város által biztosított kereteket (részben a helyi levéltár adott helyet az iratanyag egy részének), s mivel a város részéről nem mutatkozott érdemi szándék a helyzet megváltoztatására, a levéltár átköltözött Amsterdamba. Ekkor került sor az előbb említett társintézmény létrehozására is, amely egyre inkább a holland és nemzetközi baloldali, munkásmozgalmi és szakszervezeti levéltárak őrzőhelye

---

²⁹ NAESS, 2007.

³⁰ http://www.kulturminne-ekofisk.no/modules/module_123/templates/ekofisk_publisher_template_category_2.asp?strParams=8%233%23%23&iCategoryId=1192&iInfoId=0&iContentMenuRootId=1001&strMenuRootName=&iSelectedMenuItemId=1600&iMin=20&iMax=21

³¹ Az IISG vagy az angol elnevezés után IISH gyűjteményeiről <https://socialhistory.org/en/collections>

lett, beleértve ebbe a nációk németországi hatalomra jutása miatt kimenekített SPD archívumot és Marx hagyatékot is. A háború alatt került sor az első, a vállalati iratok kezelésére és selejtezésére szolgáló útmutatók elkészítésére, amelyek elsődlegesen a német megszállók mindent felhasználni akaró papírgyűjtő kampányainak megelőzését és elhárítását célozták.³²

A háborút követő évtizedekben megközelítőleg háromszáz vállalat 15 000 polcfolyóméterre tehető anyagát gyűjtötte össze a NEHA, a gazdaságtörténeti – gyakran első kiadású – könyvritkaságok, kéziratok, kisnyomtaványok, árlisták, katalógusok stb. hatalmas számáról nem is beszélve, ugyanakkor a nagy terjedelmű vállalati anyagok állandó elhelyezési problémáját az intézmény az idők folyamán nem volt képes megfelelően megoldani. A vállalati fenntartású levéltárak létrehozása,³³ a közlevéltárak – céges iratokkal kapcsolatban bekövetkező – módosuló hozzáállása végeredményben ahhoz vezetett, hogy a NEHA 1974-ben átadta a vállalati anyagokat a közlevéltáraknak. Ettől kezdve a NEHA Hollandia első számú gazdasági könyvtáraként kifejezetten a könyveszeti anyagok gyűjtésére koncentrált, de továbbra is befogadja a kisebb terjedelmű kéziratári anyagokat, szisztematikusan gyűjti a vállalati jelentéseket, a kereskedelmi forgalomba kerülő, illetve csak belső terjesztésre szánt kiadványokat, információs jelentéseket is.³⁴ Arra, hogy mindezek alapján mennyire vették át a kezdeményezést a gazdasági iratok témájában a befogadó levéltárak, a következő évtizedek eseményei egyértelmű választ adnak. Napjainkban az intézmény feladatának tekinti a gazdasági élet, a levéltári, illetve az akadémiai világ közötti mediátori szerepet, a cégeknek nyújtott levéltári tanácsadást és fő profilként a gazdaság- és vállalkozástörténeti kutatások folytatását.

A nyolcvanas évek elején kezdett hozzá a NEHA – egy központi regiszter felállításának reményében – a holland vállalati levéltárak felméréséhez, a Kereskedelmi és Iparkamara, illetve a bankok és biztosítók szövetségének támogatásával. Tízezer, ötven főnél több alkalmazottat foglalkoztató céget kerestek meg kérdőíves módszerrel, amelyben felmérték az 1940 előtti, akár a jogelődök időszakából származó iratok helyzetét, beleértve ebbe a közgyűjteményekben elhelyezett iratokat is. Az úgynevezett BARN projekt keretén belül a nyolcvanas évek végére közel 5500 vállalatról és iratairól sikerült információt összegyűjteni, ezeket a vállalati adatokat ágazatonkénti bontásban a NEHA tizenhat kötetben a kilencvenes években adta ki, és ez képezte az empirikus alapját – a már meglévő és folyamatosan fejlesztett infrastrukturális háttér mellett – a NEHA munkatársai által kidolgozott makroértékelési koncepciónak.³⁵

³² A NEHA korai időszakáról részletesen GERWEN–SEEGERS, 2014. 22–30.

³³ Még a negyvenes évek végén jött létre a vállalati levéltárosok egyesületének (NVBA) elődje, amely napjainkban már 450 tagot számlál. Olyan cégek tartanak fenn saját archívumot, mint például az AKZO Nobel, az AEGON, az amsterdami Schiphol Repülőtér, az amsterdami Tőzsde, a Heineken, a KLM vagy a Philips. Még azok az intézmények is – teljesen érthető módon – saját levéltárat működtetnek, mint a Központi Bank (De Nederlandse Bank) vagy a holland vasúttársaság (Nederlandse Spoorwegen-NS), amelyek állami tulajdonban vannak. A vállalati levéltárak szervezete mellett a Holland Levéltárosok Egyesületének külön magánlevéltári szekciója is van, benne vállalati iratokkal foglalkozó tagokkal is. (GRAAF, 1999. 59., 61–62.)

³⁴ Az utóbbi évtizedek gyűjtőmunkájáról lásd GERWEN–SEEGERS, 2014. 36–37.

³⁵ A BARN projektről FISCHER–GERWEN–REUDINK, 1998. 4., valamint GRAAF, 1999. 58., 62.

A módszer kidolgozását a NEHA kutatói egyszerre több tényezővel is indokolták:

1. a céges archívumok kulturális-tudományos értékének nem kellő ismerete a vállalati szférában;
2. a céges iratok magánirati státuszból következő, érdemi levéltári törvényi szabályozáson kívül eső helyzete;
3. a közlevéltári hálózatok, amelyek bár elismerik a vállalati iratok jelentőségét, a legtöbb országban nem építenek ki szisztematikus, a gazdasági iratokra vonatkozó begyűjtési stratégiát, az őrizetükben lévő fondok és iratok egyszerre küzdenek az átfedésekkel és látványos hiányokkal, a vállalatok és vállalati iratok számszerű és területi jellemzőiről nem is beszélve. A NEHA módszer kidolgozói mindezek alapján azt a feladatot tűzték ki célul, hogy meghatározzák azokat a 19. és 20. századi cégeket, illetve azok iratait és levéltárát, amelyek alkalmasak a gazdaság, illetve az egyes ágazatokban végbement események és folyamatok leírására, magyarázatára, mégpedig úgy, hogy maga az értékelés szisztematikus, következetes módon történjen, illetve alkalmazható legyen általánosan is.³⁶

A NEHA három munkatársa a cégek kiválasztásához egyaránt alkalmaztak kvantitatív és kvalitatív elemeket. Az előbbieik közé tartozik az ipar, az egyes gazdasági ágazatok és vállalatok nemzeti, regionális, illetve helyi jelentőségének különböző időmetszetekben való meghatározása, ezáltal biztosítva egy összehasonlításokra épülő vizsgálat lehetőségét, míg a kvalitatív kritériumok a vállalatok funkciójához, illetve az ágazat vagy a cég termelésben betöltött szerepéhez kapcsolódtak. Hogy konkrétan miként is épüljön fel az értékelés, a szerzőtrío egy nyolc lépésből álló eljárást dolgozott ki. Első lépésként – szöveg a javaslat – az egyes ágazatokban foglalkoztatottak számának³⁷ időbeli meghatározását kell elvégezni, ennek révén lehetséges az ágazatok – gazdaság egészén belüli – dinamikájának feltárása. Második lépésben az egyes gazdasági ágazatok és alágazatok tartományi, regionális és helyi gazdaságon belüli arányának meghatározását javasolták, majd a következő lépésnél a jelentős ágazatok, illetve alágazatok azonosítása történik. A módszer negyedik lépését azon típusú vállalatok (és levéltárak) minimum körének meghatározása jelenti, amelyek az egyes ágazatok és alcsoportok reprezentánsai, majd az ötödik lépésben a konkrét cégek – statisztikai adatokkal alátámasztott, földrajzi megoszlás szerinti – kijelölése következik. Hatodik lépés a vállalati iratok meglétére fókuszál (köz- és/vagy magángyűjteményekben elhelyezve, céges tulajdonban), míg a hetedik lépést a mikroszintű verifikálás jelenti, értsd: az iratanyag teljessége és beazonosítása, úgymint vezetőségi jegyzőkönyvek, levelezés, éves jelentések, a vállalat típusához, a személyzeti ügyekhez, termeléshez, kutatáshoz, pénzügyekhez stb. kapcsolódó iratok. Végül az utolsó lépésben a hatodik és hetedik lépésben elvégzett vizsgálatok alapján kerül sor a döntésre, hogy az adott vállalati levéltár megfelel-e a kívánalmaknak. A szerzőhármas nemcsak koncepcionálisan vázolta fel az általuk működőnek tekintett módszer kereteit, hanem konkrét, a holland textiliparra fókuszáló vizsgálatokat is végeztek, bizonyítva ezzel annak alkalmazhatóságát a gyakorlati munka so-

---

³⁶ FISCHER–GERWEN–REUDINK, 1998. 2–4.

³⁷ A szerzők, abból következően, hogy nagyobb időbeli metszetekre fókuszáltak, kerültek a nehezen vagy egyáltalán nem alkalmazható, összehasonlíthatást akadályozó mutatók felhasználását. Uo. 5.

rán.³⁸ Az elmélyült vizsgálatot mindazonáltal a szerzők nem öncélnak tekintették, hanem elengedhetetlen feltételnek ahhoz, hogy mindazokat a cégeket, amelyek a jól fókuszált vizsgálat során megfelelnek a kritériumoknak, meggyőzzék az iratok értékéről és azok megőrzéséről. Ugyanígy a módszer kimondott célja volt a levéltári területen felhasználásra kerülő anyagi eszközök (köz- és magánforrások) elősegítése és a kritériumoknak megfelelt archívumok elérhetővé tételének előmozdítása is.³⁹

A hollandiai helyzettel szemben más keretek jellemzik a belga gazdasági levéltárügyet. A húszas-harmincas évek próbálkozásait leszámítva csak a második világháborút követően, az ötvenes években kapott lendületet – jelentős részben a Nemzeti Levéltár igazgatójának köszönhetően – a vállalati iratok elhelyezésének kérdése, de külön intézményrendszer híján a Nemzeti Levéltár lett a legfőbb őrzőhelye a becsődölt vagy megszűnt cégek levéltárainak. Inkább egyedi, mintsem általános gyakorlatot képviselt a levéltárvezető *Etienne Sabbe* törekvése, aki levélben kereste meg a legnagyobb belga cégeket, és próbálta – több-kevesebb sikerrel – rávenni őket az ügyviteli értékkel már nem rendelkező iratok átadására: ekkor került sor igazán az első jelentősebb iratbegyűjtésekre, így például a belga gazdasági életben fontos szerepet játszó bányavállalatok vagy a Nemzeti Bank anyagának levéltári elhelyezésére. Mindennek azonban hosszú időn keresztül nem volt folytatása, fontosabb előrelépés a gazdasági iratok ügyében csak a hetvenes években történt, mégpedig a levéltárakban, múzeumokban, egyetemeken elhelyezett vállalati iratok első feltérképezésével.⁴⁰

Valószínűleg az intézményrendszer érzéketlenségéből adódott, hogy ilyen céges iratokra kiterjedő felmérés ismételten csak húsz évvel később valósult meg, ekkor már differenciálva az őrzési helyeket, a magánszervezetek, egyesületek, kutatóintézetek őrzetében lévő iratok felmérése is része lett a programnak. Az 1998-ban végzett munka során összesen 250 intézményben őrzött iratanyagot regisztráltak az ország egész területéről, azokkal az adatokkal, amelyet a korábbi felmérés során is rögzítettek (terjedelem, évkör, fontosabb iratsorozatok, segédletek léte, a cég jellemzője, publikációk a céggel kapcsolatban stb.).⁴¹

Ha össze kellene foglalni a belga gazdasági levéltárügy jellemzőit, talán a vállalati iratok felmérése az, amely a leginkább jellemző. Túl a fentiekén, 1994-ben például az Antwerpeni Egyetem Vállalkozástörténeti Központja az antwerpeni régió, 1998-ban az Université Libre de Bruxelles, az ipari múlt feldolgozásával foglalkozó La Fonderie nonprofit szervezettel együttműködve a brüsszeli, majd 2000-ben a Leuveni Egyetem Brabant tartományra fókuszálva szervezett a Nemzeti Levéltárral együttműködve iratfelméréseket, amelynek során több száz vállalat, egyesület és szakszervezet anyagának regisztrálása történt meg. A felmérésekre – céljukat tekintve – ugyan a vállalati intéz-

³⁸ Uo. 1998. 5–10.

³⁹ FISCHER–GERWEN–REUDINK, 1998. 11.

⁴⁰ DERWAEEL, 2007. 262–263.

⁴¹ A felmérés lebonyolításában fontos szerepe volt a vállalati levéltárak jelentőségét propagáló szervezetnek (Association pour la Valorisation des Archives d'Entreprises), amely közvetítő szerepet tölt be a levéltárak és a gazdasági szervezetek között, támogatva a vállalatok történetének kutatását, illetve üzleti szolgáltatások nyújtásával a levéltári feldolgozás elősegítését. DERWAEEL, 2007. 265. Ez a pénzügyi szolgáltatás azonban – a levéltárak esetében – nem a „bevételnövelés” kizárólagos eszközeként szolgál.

mények szisztematikus levéltári értékelésének részeként, illetve annak előfeltételeként tekintenek, az eredmények terén azonban a levéltári begyűjtés továbbra sem nem tudott kilépni az alkalmi keretből.⁴²

Franciaországban az első lépéseket a gazdasági levéltárak ügyében még a húszas-harmincas évek fordulóján tették, mégpedig az *Annales* folyóirat köré csoportosuló történészek, érdemi döntés azonban csak a második világháborút követően született. 1949-ben a Nemzeti Levéltár főigazgatója *Charles Braibant* hozta létre az intézményen belül a gazdasági levéltárakkal foglalkozó szervezeti egységet, s bár az államosítások nyomán jelentős iratanyag került a levéltár őrizetébe, megfelelő terv híján, a munka rendszertelen maradt, így az eredmények is esetlegesek voltak.⁴³ Az ötvenes években ugyan sor került a megfelelő osztályozás kialakítására, illetve az első segédletek összeállítására, érdemi előrelépés azonban csak a nyolcvanas években következett be: a baloldali kormányzat államosítási hulláma, a vállalkozástörténet látványos megélénkülése, a vállalati image erősödése összetalálkozott, így 1983-ban a kormányzat döntést hozott öt regionális, a munka és a gazdaság ügyével foglalkozó levéltár felállításáról. Megfelelő erőforrások biztosítása híján azonban csak egy levéltárat hoztak létre: az észak-franciaországi Roubaix városában 1993-ban egy használaton kívüli textilgyár épületét alakították át modern archívummá, majd a Nemzeti Levéltár gazdasági iratainak jelentős részét átszállították az új levéltárba. A megközelítőleg 50 kilométer kapacitású Archives Nationales du Monde du Travail – egyéb intézmény hiányában – de facto ellátja egy központi gazdasági levéltár feladatát, amely nemcsak (állami és magántulajdonban lévő) vállalatok iratait, illetve ahhoz kapcsolódóan műtárgyakat gyűjt, hanem munkaadói érdekképviseltek és nevéből adódóan a szakszervezetek anyagát is – pontosan érzékelve és ismerve azok szoroson összetartozó, egymásba fonódó jellegét. Mindemelllett a központi levéltár léte nem jelenti azt, hogy kizárólag csak a roubaix-i intézmény gyűjtene gazdasági iratokat, a helyi levéltárak szintén jelentős mennyiségű iratot gyűjtöttek, különösen az utóbbi évtizedekben.⁴⁴

A közlevéltári intézményrendszer átalakítása azonban csak az egyik fejezetét jelenti a gazdasági iratok franciaországi történetének. Még 1974-ben jött létre az első vállalati levéltár a Saint-Gobain építőipari óriáscégnél, majd nagyvállalatok tucatjai – állami és magáncégek egyaránt – így oldották meg hatalmas mennyiségben keletkező iratanyaguk menedzselését.⁴⁵ A közlevéltári hálózaton kívül működő gazdasági archívumok rendszere azonban túlmutat a vállalati levéltárakon, az autóiparban az alapítványok tevékenysége legalább ilyen fontos: ilyen például az 1982-ben létrehozott, s a cég mellett a lyoni terület autóiparának egészét átfogó Fondation de l'Automobile Marius Berliet

---

⁴² DERWAELE, 2007. 266–270. Ugyanakkor maguk a felmérések egyre inkább elmozdultak egy nehezen kezelhető általános áttekintéstől egy-egy gazdasági ágazat felé.

⁴³ NOUGARET, 1995. 53.

⁴⁴ NOUGARET, 2008. 4–6.

⁴⁵ Olyan cégek tartanak fenn archívumot, mint például a Banque de France, a CETELEM, a BNP Paribas, a Sanofi-Aventis, az EDF (Électricité de France), a GDF (Gaz de France), az Ernst&Young, a France Telecom, vagy a La Poste, az Aéroport de Paris, az Air France, SNCF (a francia állami vasúttársaság) vagy a Louis Vuitton. (NOUGARET, 2008. 4.)

vagy a Peugeot-Citroen csoport örökségét ápoló alapítvány és archívum.⁴⁶ Az intézményi hálózat fontos elemét jelentik a kamarák archívumai is: a párizsi, lyoni, marseilles-i, toulouse-i és más, régebbi alapítású kamara mindegyike saját archívumot tart fenn. Végül, de nem utolsó sorban érdemes megemlíteni az 1983-ban Mulhouse városa, a helyi kamara és a Mulhouse-i Egyetem közös kezdeményezésére létrehozott kutatóintézetet és archívumot (Centre Rhénan d'Archives et de Recherche Economiques-CERARE), amely az elzászi területen fejt ki gyűjtőmunkáját. Ennek a sokszínű és többszintű intézményrendszernek az eredményeként a Francia Levéltáros Egyesület 1974-ben létrehozott gazdasági-vállalati szekciójának jelenleg kétszáznál is több tagja van.

Ha van kezdő időpontja a spanyol gazdasági levéltárügynek, akkor az leginkább 1982-re, az első gazdasági levéltárosok által szervezett konferencia megrendezéséhez köthető, amelynek központi eseményét a jegybank szerepét betöltő Banco de Espana archívumának megnyitása jelentette. Az eseményen, majd a rá következő konferenciákon került előtérbe a gazdasági szervezetek dokumentumainak ügye, amely összekapcsolódott a vállalati múlt és a vállalati emlékezet kérdésének cégek általi felfedezésével.⁴⁷ Ennek nyomán magánvállalatok egész sora hozott létre a nyolcvanas és kilencvenes években, gyakran alapítványi fenntartású vállalati archívumot – ebben különösen a bankok, energiaszolgáltatók és bányavállalatok jártak élen – de igaz ez még olyan állami tulajdonban lévő cégekre is, mint a spanyolországi kikötők irányítását végző Autoridad Portuaria, a madridi vízművek szerepét betöltő Canal de Isabel II Gestión vagy a madridi piacok üzemeltetésével foglalkozó Mercamadrid vállalatra is. Ugyan a közlevéltárak őrzetében is található vállalati iratok, ezek begyűjtése azonban csak eseti jelleggel történik, akár területi, akár az ország egészét átfogó stratégiáról egyáltalán nem beszélhetünk. Spanyol viszonylatban talán a Katalán Nemzeti Levéltár végez egyedül a közlevéltárak között aktív gyűjtőmunkát, elsősorban a megsemmisülés veszélyének kitétt vállalati iratok begyűjtésével. Mivel a gazdasági iratok és levéltárak ügye ennyire kívül esik az általános levéltári kereteken, a témával foglalkozók akár intézményileg is más, leginkább az ipari örökséghez, ipari régészethez kapcsolódó projekteken vesznek részt.⁴⁸

Bár már a múlt század húszas és harmincas éveiben felmerült Olaszországban a vállalati iratok megőrzésének ügye, érdemi vitára csak a hetvenes évek elején került sor, amelyet jellemző módon vállalkozástörténettel foglalkozók és nem levéltárosok foglalkoztak meg, sürgetve egy vállalati iratokra kiterjedő általános felmérés szükségességét. Ennek nyomán készültek el – a regionális kulturális hatóságok, kutatóintézetek, kereskedelmi kamarák együttműködésével – az első, regionális összesítések,⁴⁹ majd az empirikus munkának az eredményeként került sor 1984-ben arra, hogy az olasz levéltári folyóirat egy teljes számot szentelt a gazdasági iratok kérdésének: ismertette a nemzetközi helyzetet, bemutatva a működő vállalati levéltárakat és a közlevéltárakban

⁴⁶ <http://patrimoine-archives.psa-peugeot-citroen.com/en>

⁴⁷ GONZALES-PEDRAZA, 2008. 2.

⁴⁸ Uo., 2008. 6–9.

⁴⁹ BIGAZZI, 2005. 3-5.

őrzött fondokat egyaránt. A felmérések és az ezekhez kapcsolódó konferenciák szervezése, a felmért iratok segédleteinek megjelentetése azóta is az egyik központi eleme az olasz gazdasági levéltárügynek, köszönhetően a kulturális kormányzat és az Olasz Levéltári Egyesület (ANAI) nyitottságának és közreműködésének.⁵⁰

Az olasz gazdasági levéltárügy kapcsán érdemes megemlíteni más szervezeteket is, sőt igazán látványos eredmények leginkább ezekhez köthetők: a vállalati levéltárakon túl, például a vállalati alapítványok jó keretet adnak a gazdasági élet szereplői érdekeinek és a kulturális célok megvalósításának intézményi összehangolására. Jó példák erre a nagybankok levéltárai vagy a genovai Ansaldo Alapítvány Levéltára, amely az anyavállalat mellett Liguria régiójának egészéről gyűjti a gazdasági-vállalati anyagokat (benne iratokat, fényképeket, tárgyakat és könyvészeti anyagokat egyaránt). A kilencvenes években jött létre a Kulturális Minisztérium, a Milánói Műszaki Egyetem, a lombardiai önkormányzat, a business history képviselői, valamint a Milánói Kamara együttműködésének eredményeként a Centro per la Cultura d'Impressa szervezete Milánóban, amely kutatóintézetként és archívumként Lombardia egészéről gyűjti a vállalati, egyesületi és egyéb gazdasági vonatkozású iratokat, valamint felméréseket végez a vállalatok őrzetében lévő iratokról. A milánói kutatóintézet a genovai levéltárral – írásunkban többször hivatkozott – online folyóiratot is kiad (*Culture e impresa*), amely 2010-ig két nyelven (angolul és olaszul), jelenleg azonban csak olaszul jelenik meg, helyet adva nemcsak archívumi vagy vállalkozástörténeti írásoknak, hanem rokon tudományterületeket (ipari régészet, muzeológia stb.) érintő cikkeknek is. A vállalati dokumentációval kapcsolatos kérdések interdiszciplináris megközelítése a szakmai-egyesületi szinten is megjelenik, 2001-ben külön egyesületet hoztak létre a múzeumok és vállalati levéltárak képviselői, illetve a kilencvenes években létrehozott ipari örökséggel foglalkozó szakmai szervezet is kiemelt feladatai között kezeli a gazdasági dokumentáció ügyét.⁵¹

Görögország esetében a gazdasági levéltárak ügyével – a viszonylag széles jogosítványokból adódóan – az állami levéltári hálózat hivatott foglalkozni, központi és regionális intézményei számos vállalat anyagát őrzik. Mindazonáltal a levéltári és levéltárosi „értékszempontok” eltérő súlypontjai és a kapacitáshiány más intézmények aktív gyűjtőmunkáját hívták életre az utóbbi évtizedekben, így a Nemzeti Kutatási Alapítvány kutatóintézete nemcsak vállalkozástörténettel vagy ipari régésszel, hanem vállalati iratok begyűjtésével is foglalkozik. Hasonlóan többirányú tevékenységet végez a Nemzeti Bank kulturális alapítványa által fenntartott Hellén Irodalmi és Történeti Levéltár (ELIA) vagy a Piraeus Bankcsoport alapítványának levéltára is. Az állami levéltári hálózat és az előbbi intézmények mellett a (nagy)vállalatok közül is számos tart fent saját levéltárat, igaz ez akár állami tulajdonban (például a Görög Nemzeti Bank), akár magántulajdonban lévő cégekre is.⁵² Ugyanakkor az intézmények gyűjtőmunkája hosszú időn keresztül egymástól elszigetelten folyt, ezen csak az elmúlt évtizedben történt

---

⁵⁰ CARUCCI, 2006. 1–3.

⁵¹ DEL GIUDICE, 2006. 5–8.

⁵² PANTELAKIS, 1997. 49–51.

változás, mikor is külön projektet hívtak életre a magán és állami őrzőhelyekre egyaránt kiterjedő vállalati iratok-archívumok regisztrálására és felmérésére.⁵³

Miként is foglalható össze az eddigiek során – főként az elmúlt negyedszázad fontosabb jellemzőire, programjaira koncentrálva – bemutatott nyugat-európai gazdasági levéltárügy témája röviden? Talán az egyik legfontosabb elem a megfelelő szakmai szervezetek-egyesületek létrehozásában és működtetésében jelölhető meg, hiszen ezek a szervezetek megfelelő intézményesített fórumot jelentenek a téma iránt elkötelezett és az ügyben érdekelt szereplők számára, lehetőséget biztosítva a különböző szándékok, célok egyeztetésére és összehangolására. A gazdasági aktorok (vállalatok, vállalkozók, szakmai-érdekképviseleti szervek) aktív részvétele ezekben a szervezetekben – sőt a gazdasági levéltárügy egészét tekintve – elengedhetetlen, hiszen a partneri kapcsolat nemcsak elősegíti a gazdasági iratok gyűjtését, az archívumok létrehozását és fenntartását, hanem olyan területeken is előrelépést jelent, mint például – a saját képzések szervezésével – az általános levéltárosképzés szemléletéből és hiányosságaiból eredő problémák ellensúlyozása. A szervezetek általában fontos szerepet töltenek be a gazdasági iratok felmérésében is, ezek nélkül komolyabb, szisztematikus iratbegyűjtés nem képzelhető el, ráadásul megkerülhetetlenek az iratképzőkkel kiépítendő bizalmi kapcsolatok esetében is.

Ugyanakkor a gazdasági levéltárügy azokban az országokban igazán intenzív, ahol külön archívumok működnek, részben vagy egészben elkülönülve a közigazgatás iratait őrző levéltáraktól.⁵⁴ Ez azonban nem kizárólag „szervezeti-működési” szempontból érdekes, hanem sokkal inkább a szemléleti lehetőségek okán, hiszen ezek az intézmények a gazdaság különböző szereplőit együttesen kezelik, s a gazdasági „irat” fogalma az információhordozók jóval tágabb spektrumát öleli fel. Ez a szemléleti alapállás főként abból eredeztethető, hogy a gazdaság dokumentálására irányuló tevékenységek koncepcionális keretét egy tágabb, örökségközpontú szemlélet és nem egy szűk, a keletkező dokumentumoknak csak egy szűk körét kezelni tudó, iratkezelés-, illetve irattár-centrikus hozzáállás határozza meg.⁵⁵ Amennyiben a magyar levéltárosok érdemi előrelépést akarnak elérni ezen a téren, talán itt az ideje változtatni.

---

⁵³ ARATHYMOU, 2007. 250–259.

⁵⁴ A gazdasági levéltárak rendszerének fontos elemei az intézményi fenntartású levéltárak is, amelyek jó alternatívát jelentenek – amennyiben a levéltári törvények említést tesznek az állami tulajdonú cégekről vagy más gazdasági szervezetekről, általában annyit rögzítve, hogy azoknak gondoskodni kell a maradandó iratok megőrzéséről – a magánjogi státusz, a változó tulajdonosi kör, az információszabadságról szóló törvények előírásai, a céges működés igényei közötti ellentmondások kezelésére.

⁵⁵ Ebből a szempontból talán a vállalati levéltárak helyzete a legérdekesebb. Míg az archívumok létrehozását hosszú ideig a „jogbiztosító” iratok biztonságos őrzésével magyarázták, ezek az utóbbi évtizedekben már egyre látványosabban elmozdultak a vállalati örökség és vállalati emlékezet kérdésének irányába, ahol olyan programok is egyre inkább helyet kaptak, mint például az oral history művelése.

Felhasznált irodalom:

- ARATHYMOU
2007 ARATHYMOU, SPYRIDOULA: Historical Industrial Archives. The Greek Case. *Atlanti*, Vol. 17. N. 1–2. 247–259.
- BIGAZZI
2005 BIGAZZI, DUCCIO: A Survey of Business Archives in the Greater Milan Area. *Culture e impresa – On-line journal*, N. 2. July 2005.
<http://www.cultureimpresa.it/02-2005/english/pdf/atti01.pdf>
- BUSINESS ARCHIVES
1983 *Business archives: studies on international practices*. K. G. Saur, 1983.
- BUSINESS ARCHIVES
2004 *Business Archives in International Comparison. Report to the International Council on Archives (ICA) Congress 2004 Vienna, Austria*. 25 August 2004.
<http://www.ica.org/sites/default/files/SBL25082004.pdf>
- CARUCCI
2006 CARUCCI, PAOLA: Business Archives: An Assessment of the Last Twenty Years. *Culture e impresa – On-line journal*, N. 3. April 2006.
<http://www.cultureimpresa.it/03-2006/english/pdf/atti02.pdf>
- DEL GIUDICE
2006 DEL GIUDICE, FABIO: Business Archives in Italy: an Overview. *Culture e impresa – On-line journal*, N. 3. April 2006.
<http://www.cultureimpresa.it/03-2006/english/pdf/atti06.pdf>
- DERWAEEL
2007 DERWAEEL, JOACHIM: Evolution of the Ideas on Registration, Acquisition and Valorisation of Business Archives in the National Archives of Belgium. *Atlanti*, Vol. 17. N. 1–2. 261–272.
- ELLERBROCK
2014 ELLERBROCK, KARL-PETER: Between Creditability, Mutual Trust and Corporate Interest: Regional Business Archives as Partners of Historical Research and Economic Business. *Crisis, Creditability and Corporate History*. Szerk. BIERI, ALEXANDER. Liverpool University Press, 2014. 77–87.
- FINK
1997 FINK, JORGEN: The Uncollection of Records: De-accessioning as Part of the Accession Strategy. „Pioneering New Frontiers”. *An International Exploration of Current Initiatives in Business Archives. Proceedings of Annual Conference 1997*. Szerk. RICHMOND, LESLEY M. Business Archives Council, 1997. 151–157.
- FINK–JANSEN
2007 FINK, JORGEN–JANSEN, CHRISTIAN R.: Overview of Business Archives in Denmark. *Culture e impresa – On-line journal*, N. 5. July 2007.
<http://www.cultureimpresa.it/05-2007/english/pdf/atti07.pdf>
- FISCHER–GERWEN–REUDINK
1998 FISCHER, ERIC–GERWEN, VAN JACQUES–REUDINK, GEORG: The Battle of the Bulk. A Method for Macro-Selection of Business Archives. *Nederlandsch Economisch-Historisch Archief*, Amsterdam, 1998.

- FODE–FINK
1997 FODE, HENRIK–FINK, JORGEN: The Business Records of Nation: The Case of Denmark. *The American Archivist*, Vol. 60., Winter 1997., No. 1. 72–86.
- FODE–FINK
1999 FODE, HENRIK–FINK, JORGEN: Business Archives in Scandinavia. Archives and Manuscripts. *The Journal of the Australian Society of Archivists*, Vol. 27. November 1999. No. 2. 54–67.
- GERWEN–SEEGER
2014 GERWEN, VAN JACQUES–SEEGER, CO: To Promote and Facilitate: The NEHA 1914–2014. *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, Vol. 11. No. 2. 2014. 21–44.
- GIERTZ–MARTENSON
2012 GIERTZ–MARTENSON, INGRID: H&M – documenting the story of one of the world’s largest retailers. *Business History*, Vol. 54. No. 1. 108–115.
- GONZALES-PEDRAZA
2008 GONZALES-PEDRAZA, JOSÉ ANDRÉS: Overview of Business Archives in Spain (*Report to the International Council on Archives Section on Business and Labour Archives ICA-SBL*), Stavanger, Norway, June 2008., http://eprints.rclis.org/14341/1/ICASBL_Overview_of_Business_Archives_in_Spain.pdf
- GRAAF
1999 GRAAF, DE TON: Corporate Archives in the Netherlands. *Business Archives. Principles and Practice*. No. 77. May 1999. 57–65.
- KOROKNAI
1994 KOROKNAI ÁKOS: A levéltárak és a változó gazdaság Nyugat-Európában. *Levéltári Szemle*, 44. évf. 1994. 2. sz. 3–18.
- KÖCZE
2013 KÖCZE LÁSZLÓ: Gazdasági gyűjtemények és levéltári értékelés az Egyesült Államokban. *Levéltári Szemle*, 63. évf. 2013. 4. sz. 31–47.
- KÖCZE
2015 KÖCZE LÁSZLÓ: A gazdasági levéltárügy Nagy-Britanniában. *Levéltári Szemle*, 65. évf. 2015. 1. sz. 15–28.
- LAKIO
2007 LAKIO, MATTI: Overview of Business Archives in Finland. *Culture e impresa – On-line journal*, N. 5., July 2007. <http://www.cultureimpresa.it/05-2007/english/pdf/atti08.pdf>
- NAES
2007 NAES, HANS EYVIND: Overview of Business Archives in Norway. *Culture e impresa – On-line journal*, No. 5. July 2007. <http://www.cultureimpresa.it/05-2007/english/pdf/atti06.pdf>
- NOUGARET
1995 NOUGARET, ROGER: Business Archives in France. *Business Archives: Principles and Practice*, No. 69. May 1995. 53–62.

- NOUGARET
1997
NOUGARET, ROGER: Business Archives in Western Europe in Comparative View. „Pioneering New Frontiers”: *An International Exploration of Current Initiatives in Business Archives. Proceedings of Annual Conference 1997*, Szerk. RICHMOND, LESLEY M. Business Archives Council, 1997. 105–116.
- NOUGARET
2008
NOUGARET, ROGER: Overview of Business Archives in France. *Culture e impresa – On-line journal*, N. 6. June 2008.
<http://www.cultureimpresa.it/06-2008/english/pdf/ica02.pdf>
- PANTELAKIS
1997
PANTELAKIS, NIKOS: Business Archives in Greece. *Business Archives: Principles and Practice*, No. 73. May 1997. 49–54.
- RICHMOND
1996
Overview of Business Archives in Western Europe. Szerk. RICHMOND, LESLEY. University Of Glasgow, Archives & Business Records Centre, 1996.
- RICHMOND
2002
RICHMOND, LESLEY: The Memory of Society: Business. *Comma*, 2002. 1–2. 113–119.
- ROOS
1995
ROOS, CARL-MAGNUS: Business Archives in Finland and the Finnish Business Archives Association. *Business Archives: Principles and Practice*, No. 69. May 1995. 13–17.
- SÁRKÖZI
1957
SÁRKÖZI ZOLTÁN: Gazdasági levéltárak a földkerekség országaiban. *Levéltári Híradó*, 7. évf. 1957. 3–4. 400–421.
- SIPOS
1994
SIPOS ANTALNÉ: Finn vállalati levéltárak I. *Levéltári Szemle*, 44. évf. 1994. 2. sz. 84–88.
- STEPNIAK
1999
The Private Archives and Archival Materials in the Central and East European Countries: Materials of the International Conference, Madralin. Szerk. STEPNIAK, WŁADYSŁAW. *October 8–11., 1998*. Warszawa, 1999.
- SUNDQUIST
2001
SUNDQUIST, ANNELI: Business Archives in Sweden. *Business Archives: Principles and Practice*, No. 81. May 2001. 65–72.
- VARGA
1937
VARGA ENDRE: Ipari, kereskedelmi és pénzügyi levéltárak a nyugati államokban. *Levéltári Közlemények*, 15. évf. 1937. 58–73.